

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Лехнюка Романа Олеговича

«Українські консервативні середовища Галичини у першій половині ХХ століття: національно-політичний аспект, представлені до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України»

Постановка теми запропонована дисертантом Лехнюком Р. та його науковим керівником видається безумовно актуальною. І не лише через те, що, цитуючи автора «консервативна думка і світогляд були невід’ємною складовою українського національно-політичного життя Галичини» зазначеного хронологічного відрізка. Проблема в тому, що нині, у ХХІ ст. сучасне суспільство (і не лише українське !) усе виразніше стикається з новітніми для традиційного суспільства викликами. Усе послідовніше чути про такі соціальні явища як: гендерна ідеологія, ЛГБТ-мислення, ювенальна юстиція. Нерідко говориться про десакралізацію, баналізацію окремих відвічних констант християнства. Існує ризик творення своєрідної *light* версії християнства.

Такий стан речей, на нашу думку, спонукає науковців-істориків здійснювати екскурси в історичне минуле не лише задля отримання, так би мовити, нових фактів-«відкриттів», а й для своєрідної «верифікації» традиційного укладу життя історичних українців. Ведемо до того, що нині як ніколи на часі, так би мовити, праксеологічність історичних знань. Тож вивчення національно-політичного аспекту діяльності українських консервативних середовищ Галичини у першій половині ХХ століття є нині дійсно важливим питанням.

Автор виразно бачить наукову проблему, чітко виокремлює соціальну та наукову актуальність теми. Текст дисертаційного дослідження демонструє належне розкриття автором поставлених у вступній частині мети та завдань.

Автору цілком вдалося проаналізувати середовища української консервативної думки і практики в Галичині в контексті етносоціальних і національно-політичних перетворень та інтелектуально-культурних течій у Центрально-Східній Європі першої чверті ХХ ст. Щоправда, висунення аж дев'яти (!) завдань у вступній частині роботи не дозволило, на наш погляд, цілком пропорційно їх висвітлити. Автор все ж більшу увагу зосередив на вивченні політичних практик українських консервативних середовищ та теоретичному підґрунті консервативного світогляду в українському суспільстві Галичини (третьє і п'яте завдання відповідно). Чітко означено об'єкт і предмет дослідження, привертає увагу також наукова новизна роботи, – Романом Олеговичем уперше проаналізовано аж шість наукових питань. Низка проблем отримали подальше вивчення, окремі автором доповнено.

Рукопис дисертації показує, що дисертант володіє зрілим науковим мовленням, має свій стиль (ми б його назвали філософсько-інтерпретативний) що нечасто трапляється у молодих дослідників. Щоправда слово «середовище» вживається автором аж занадто часто. У роботі, до слова, доволі мало фактів, конкретного матеріалу, статистики, – домінує аналіз, інтерпретація фактажу. Складається враження, що дисертаційна робота написана на стику кількох напрямків: власне історії України, всесвітньої історії та, що прикметно, історіософії. У час популяризації міждисциплінарних досліджень, на наш погляд, ця обставина аж ніяк не повинна дивувати. Автор назагал добре розбирається у часовому просторі, про що свідчить аналіз ідеї та практики українських консерваторів Галичини в контексті консервативних рухів у Центрально-Східній Європі: польських консерваторів, словенських і чеських консервативних середовищ, українського консерватизму Наддніпрянщини.

Виділяючи хронологічні межі роботи, автор резонно узагальнює, що «конкретні нижні й верхні часові межі для різних досліджуваних середовищ різнилися», зазначаючи при цьому відповідні хронології. Попри те думасмо що при означенні нижньої хронологічної межі Греко-католицької церкви варто брати за основу не повернення митрополита А. Шенгицького до Галичини

(1923 р.) а радше 1925 р. – підписання конкордату між польським урядом та Апостольським престолом, у якому було врегульоване державно-правове становище Римо-католицької та Греко-католицької Церков. На загал, незважаючи на певну компромісність укладення конкордату, через що польська держава нерідко використовувала його у свої цілях, підписання конкордату 1925 р. мало позитивні наслідки для статусу та діяльності ГКЦ у Польщі та стало юридичною базою у домаганнях забезпечення її прав.

Варто відзначити широку історіографію проблеми. Автор покликається на праці відомих українських дослідників: Л. Гентош, О. Аркуші, А. Кліша, Н. Колб, О. Павлишина, І. Орлевич, І. Чорновола, П. Шкрабюка та ін. Хоча десь складається враження, що більше праць з проблеми місця і ролі русофілів в суспільно-політичному житті (О. Аркуші, М. Мудрий, І. Орлевич та ін.), дещо менше йдеться про історіографію Греко-католицької церкви (Л. Гентош, А. Кліш, Н. Колб, П. Шкрабюк та ін.) та християнсько-суспільного руху (М. Москалок).

Широка джерельна база. Залучено неопубліковані матеріали з Центрального державного історичного архіву України у Львові. (Фонди 201, Греко-католицька митрополича консисторія; 358, Андрей Шептицький; 681, Михайло Типшкевич). На майбутнє, на наш погляд, варто авторові також попрацювати з фондами 359 – «Осип Назарук», де зберігається листування діяча з відомими громадськими діячами консервативного напрямку, зокрема єпископом Г.Хомишиним тощо; та фондом 408 «Греко-католицький митрополичий ординаріат м. Львів», де, зокрема, також зберігається інформація про репресивну політику польських органів проти греко-католицького духовенства та ін.

Крім того у дисертації автор залучив матеріали фондів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника НАН України відділу рукописів. Виділяється представницькістю також Ф. 11 (Барвінські) –

аж 76 справ та Ф. 168 (Осип Марков); залучено окремі матеріали відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України; деякі матеріали з Народного архіву у Кракові. Роман Лехнок опрацював також окремі опубліковані документи, мемуари, документи політичних партій, періодичні видання («Руслан», «Український голос», «Галичанин», «Нива», «Діло», польські часописи: «Gazeta Narodowa», «Czas» та ін.). На перспективу вартус більшу увагу віділити періодичним виданням єпархій того часу, які виходили друком наприкінці ХІХ ст. – першої чверті ХХ ст., наприклад «Віснику Станіславівської єпархії» тощо.

Позитивних слів заслуговує структура роботи. Формулювання розділів і підрозділів має проблемний характер. Автор слушно виокремлює розділи, аналізуючи три консервативних середовища: галицьких русофілів, християнсько-суспільний рух і становище Греко-католицької церкви. Причому слушно перші «вхідні» підрозділи стосуються ідеології, з'ясування світоглядних засад, історичної епохи в умовах якої розгорталися події. Уважасмо це європейським баченням проблеми, відходом від усталених пострадянських формулювань структурних одиниць дисертацій. Крім того, проблемний підхід дозволив автору глибше розібратися в епосі та в означеній ним темі, зокрема. Щоправда, вартувало, на наш погляд, більше проаналізувати цивілізаційні зміни кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Адже по суті, з кінця ХVІІІ ст. по нині відбулося кілька цивілізаційних зламів (Велика Французька революція з гаслами свободи, рівності, братерства; буржуазно-демократичні революції середини ХІХ ст., які дали новий імпульс національній і ліберально-демократичній ідеологіям; власне, початок ХХ ст. – ліквідація світового абсолютизму і імперіалізму, утвердження демократичних режимів і республіканської форми правління, відбулася перша хвиля технологічної революції).

Перший розділ дисертації прогнозовано стосується методології, історіографії та першоджерелам дослідження. Автор тяжіє до історіософського тлумачення явища консерватизму як такого. І авторська теза, що «консерватизм

серед українських політичних осередків Галичини не можна розглядати як цілісну ідеологію, він не був виразником окремої соціальної групи, не мав яскраво виражених ідеологів, суттєво різнився в залежності від конкретного середовища» видається новаторською. Дійсно у зазначений хронологічний період (перша чверть XX ст.) світоглядні засади українських консервативних середовищ у Галичині виявляли велике різноманіття.

Видається, що умовно основним у дисертанта постає розділ присвячений Галицьким русофілам. Низка авторських узагальнень справді заслуговує на увагу, – виділимо: «теза про єдність усього «русского народа, а отже непримиренність з українським модерним національним рухом, була переносною на шляху перетворення домодерного консерватизму русофілів у новочасний український консервативний світогляд». Думається, що низка авторських узагальнень дійсно буде цитуватися науковцями, які чи безпосередньо чи дотично торкаються питання галицького консерватизму першої чверті XX ст.

Імпонують авторські узагальнення присвячені третьому розділові – «Християнсько-суспільний рух» про несприятливу суспільно-політичну кон'юнктуру, слабку мобільність та неадаптованість християнських-суспільників до нових викликів часу як причину невеликого впливу на галицькоукраїнське суспільство (с. 132). Водночас, цілком погоджусь з дисертантом, що з усіх трьох консервативних середовищ, лише Греко-католицькій церкві в силу міцності інституційних позицій, традиційно широкого впливу на громадськість вдалося адаптуватися до нового часу та викликів доби (с. 210). Соціальна база християнських суспільників була однозначно слабшою. Невелике виключення становлять хіба що Українська Християнська Організація та клерикальні інституції 1930-х рр. – Українська католицька народна партія та Українська народна обнова. Втім, розгляд цих організацій в силу різних причин не становило предмету дослідження Романа Лехнока.

Доскільки автор проаналізував також місце Греко-католицької церкви між інституційним консерватизмом і новочасним викликами – IV розділ. Справді, у першій чверті XX ст. греко-католицизм опинився перед новітніми для тієї доби викликами – націоналізмом, соціалізмом, лібералізмом. Епоха монопольного впливу Церкви на суспільство минула. Історично, як відомо, Церкві було значно комфортніше розвиватися в умовах монархій та імперій (союз «трону» та «амвону») нові, так би мовити, відцентрові тенденції епохи спонукали церкву до адекватних відповідей. Церква мусила відповідно реагувати на глобальні метаморфози доби. Дисертант вдало підмітив, що у пошуках реакції клір не був монолітним – висувалися як консервативніші рішення так і поміркованіші. Ці реакції до певної міри асоціюються з особами митрополита ГКЦ Андрея Шептицького (поміркованіша реакція) і станиславівського єпископа Григорія Хомишина – консервативніша позиція (172 с.).

Ми б дозволили собі дещо розвинути тему місця Греко-католицької церкви між інституційним консерватизмом і новочасним викликами. Уважасмо, що аналізувати становище Греко-католицької церкви варто у контексті становища Римо-католицької церкви зазначеної доби, а також в умовах широкого історичного контексту із врахуванням динаміки цивілізаційних і ментальних змін. Не дивно, що у середовищі Церкви формуються традиціоналістська і прогресистська лінії. Як правило традиціоналістське її крило прохолодніше сприймало потребу адаптації Церкви під епоху, а прогресисти уважали за доцільне цілісніше враховувати особливості часових змін. Уважний погляд на минуле дозволяє зробити висновок, що Римо-католицька церква поступово та обережно відкривалася світові, вбачаючи у нових віяннях епох загрози та посягання на сакральний порядок. Для середини XIX ст. викликом для Церкви були національні рухи у мультинаціональних імперіях, революційні виступи проти абсолютизму, боротьба за громадянські права, загальне виборче право, ліберальні гасла свободи в цілому. Наприкінці XIX – початку XX ст. Церква, продовжуючи підтримувати монархії, як форму

державного правління, децю пом'якшила своє ставлення до демократичних гасел, плюралістичних ідей та національних революцій. Значні поступки світові з боку Церкви відбулися в середині ХХ ст. Другий Ватиканський Собор безумовно є реакцією Церкви на тогочасні, цивілізаційні зміни, науково-технічну революцію, розгортання масової культури. Якщо екстраполювати вищезазначене на реакцію греко-католицьких вищих ієрархів першої половини ХХ ст. то аналогом прогресистської течії є позиція Андрея Шептицького; позиція Григорія Хомишина видається радше традиціоналістською.

Аналітично дисертант розкрив підрозділ 4.1. четвертого розділу – «Світ цінностей парафіяльного духовенства». Сама постановка видається інноваційною, бо значна частина дослідників історії Греко-католицької церкви австрійської та польської доби не диференціюють вище і нижче (парафіяльне духовенство). Особливо доречним видається диференційний підхід до аналізу греко-католицького духовенства у Станіславівській та Перемишльській єпархії у час «каденцій» відповідно Григорія Хомишина і Йосафата Коциловського. Адже нерідко парафіяльне духовенство не підтримувало курс на зближення Греко-католицької церкви з Римо-католицькою (запровадження celibату чи григоріанського календаря у своїх єпархіях) до якого тяжіли згадані вище єпископи-ординарії.

Компаративістський та порівняльно-історичний метод, застосований Романом Лехноком щодо розкриття п'ятого розділу дозволив дослідити консервативні середовища в Центрально-Східній Європі, зробити слушний висновок про типовість становища польських, словенських, чеських та українських консерваторів зазначеної історичної пори.

У висновках логічно підсумовано результати дослідження. Робота пройшла належну наукову апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Основні положення дисертації викладено у вісьмох фахових наукових публікаціях. Вважаємо, що отримані результати також матимуть й практичне застосування, насамперед в узагальнюючих працях з

історії України та спеціалізованих лекційних курсах. Зміст автореферату відображає основні положення тексту дисертації.

Висловлені нами вище зауваги та міркування не мають принципового характеру, не применшують вартості і суттєво не впливають на якість виконаного дослідження. А тому після аналізу тексту рукопису дисертації підсумовуємо:

- проблема, обрана для дослідження, актуальна, вирішена цілісно й об'єктивно, поставленої мети досягнуто, визначені завдання виконано;
- робота має вдалу структуру, скомпонована з урахуванням проблемного та проблемно-хронологічного принципу, вповні розкриває діяльність українських консервативних середовищ в Галичині першої чверті ХХ ст.;
- трактування дисертанта є новаторськими, вони збагачують українську історіографію і, безсумнівно, застосовуватимуться в подальшій практиці;
- висновки в підрозділах, розділах та загальні вирізняються аргументованістю і вповні відображають результати проведеного дослідження;
- дисертація є самодостатньою науковою розвідкою, що виконана згідно із чинними змістовими, мовленнєвими, технічними, нормативними вимогами.

Таким чином, дисертаційне дослідження «Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті ХХ століття: національний і політичний аспект» відзначається оригінальністю та самостійністю наукового пошуку. Робота виконана на належному рівні згідно із вимогами Міністерства освіти і науки України, а його автор – Роман Олегович Лехнюк заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук із спеціальності 07.00.01 – історія України

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

О. І. Єрещій